

KAMRAN İMANOV

**MƏDƏNİYYƏTİN
RƏQƏMSALLAŞMASI VƏ
RƏQƏMLİ COPYRIGHT
DAYANIQLI İNKİŞAFDA**

Bakı – 2018

Kamran İmanov,

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri.

Mədəniyyətin rəqəmsallaşması və rəqəmli copyright dayanıqlı inkişafda. Bakı, 2018

Bu kitabça Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Kamran İmanovun Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Mədəniyyətşünaslıq üzrə Elmi-Metodiki Mərkəzinin, UNESCO üzrə Azərbaycan Respublikası Milli Komissiyasının və Müəllif Hüquqları Agentliyinin birgə təşkilatçılığı ilə 7-9 iyul 2014-cü il tarixlərində keçirilən "Davamlı inkişaf mədəniyyəti: universal və milli dəyərlərin qarşılıqlı əlaqəsi" mövzusunda IV Beynəlxalq elmi konfransda etdiyi çıxış sözü və "Mədəniyyətin rəqəmsallaşması və rəqəmli copyright dayanıqlı inkişafda" adlı prezentasiya əsasında hazırlanmışdır.

© Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyi, 2014, 2015, 2016, 2018

© Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi, 2018

Mündəricat

Çıxış sözü	5
Giriş	11
I. Mədəniyyətin rəqəmləşdirilməsinin (digitisation) metodoloji aspekti (mədəniyyətin rəqəmlə təsvirinin səbəb və nəticələri)	22
II. Müasir müəlliflik hüququ rəqəmli mühitdə	24
III. Müasir müəlliflik hüququ rəqəmli mühitdə	27
IV. Rəqəmli Copyright-a aid praktiki tənzimləmə modelləri və Azərbaycan təcrübəsi	28
V. İmplementasiya	30

ÇIXIŞ SÖZÜ

Hörmətli xanımlar və cənablar, konfrans iştirakçıları, qonaqlar və media nümayəndələri!

Hamınızı salamlayır və nəcib işinizdə uğurlar arzulayıram. Universal, ümumbəşəri dəyərlər bizi birləşdirir, milli dəyərlər isə səciyyələndirir, hər bir millətə digər millət tərəfindən maraq oyadır.

Odur ki, «dayanıqlı inkişaf mədəniyyəti» anlayışında dəyərlər danılmaz rola malikdir və UNESCO, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Müəllif Hüquqları Agentliyinin birgə keçirilən bugünkü beynəlxalq konfransın xüsusi əhəmiyyətini qabardır.

Söhbət gələcəyə yönəldilən mədəniyyətdən, maddi və mənəvi dəyərləri özündə cəmləşdirən və həmçinin cəmiyyəti qoruyub saxlayan və inkişaf etdirməyə qadir olan mədəniyyətdən, cəmiyyətin dəyişən şəraitə adaptasiya təcrübəsini təmin edən və dayanıqlı inkişaf yolu ilə apara bilən mədəniyyətdən gedir.

Heç təsadüfi deyil ki, UNESCO-nun Baş direktoru xanım İrina Bokova 2015-ci ildən sonrakı dövrdəki mədəniyyətə və dayanıqlı inkişafa həsr olunmuş BMT-nin Baş Assambleyasında çıxış edərək, bəyan etmişdi ki, «universal inkişaf modelləri yoxdur, hər situasiya adaptasiya zəruriyyətini yaradır və burada mədəniyyət köməyə gəlməlidir, insanların geniş cəlb edilməsinə dəstək verməli, onlara daha tarazlanmış və uyğun siyasətin tapılmasında yardım göstərməlidir».

Belə mədəniyyətin axtarışında «ümumbəşəri», «milli dəyərlər» anlayışları, onların nisbiliyi və əlaqələnməsi həddindən vacib məsələlərdən biridir. Çünki milli və tərkibindəki ümumbəşəri dəyərlər etnosun özünüdərk etməsini və özünəməxsusluğunu ehtiva edərək, onun üzvlərinin birliyinin göstəricisidir və digər tərəfdən düşünən

bəşəriyyətlə zaman və məkanda vahidliyinin anlamasının səviyyəsidir.

Hər bir millət üçün özünün ümumbəşəri və milli dəyərlərin əlaqəli inkişafını təmin etmək mədəni müxtəliflik məsələsi ilə yaxın təmasdadır. Çünki müasir mədəniyyət anlamı UNESCO-nun standartlarına əsaslanaraq, həm ayrılıqda hər bir mədəniyyətə baxarkən, həm də fərqli mədəniyyətlər çoxluğu mövqeyindən aid edilərkən «mədəni müxtəliflik» mənasını daşıyır və burada bir məqamı xatırlatmaq istəyərdim. Bakıda keçirilən Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin öz nitqində dedi ki, «hər bir cəmiyyətin gücü onun dini və milli müxtəlifliyindədir... Əlbəttə bunun üçün ənənələr lazımdır, eyni zamanda dövlət siyasəti də lazımi səviyyədə aparılmalıdır. Azərbaycanda hər iki amil mövcuddur».

Hörmətli dostlar!

Davamlı inkişaf mədəniyyətində, xüsusən də qloballaşma dövründə milli və universal dəyərlərin qarşılıqlı müəyyənlişməsi və asılılığı hər bir millət üçün müasir dünyaya inteqrasiyası zəruriyyətindən irəli gəlir və burada mədəni müxtəlifliyi tanıyan dialoqun universal dəyərləri bölüşdürülməsi inteqrasiyaya yoludur, kompromis axtarışıdır, çünki irəli sürülən maraqlar ziddiyyətli yox, üst-üstə düşməyən maraqlardır. Bunlar toqquşa da, birlik təşkil edə də bilər. Kompromisin axtarışı yolu isə mədəniyyətlərarası dialoqun qurulması, onun yeni, səmərəli formalarının axtarışıdır. Burada «0 (sıfır)» nəticəli «biri udursa, digəri udur» onun qaydalarına yer yoxdur, əksinə, çoxtərəfli əməkdaşlıq, məlumat mübadiləsi, kooperasiya tərəflərə fayda gətirir. Mədəniyyətlərarası dialoqun əhəmiyyəti bir-birini zəiflətmədən əlavə kollektiv gücün, kibernetika dili ilə desək, sistemli emergentliyin axtarışı prosesi kimi də təsəvvür etmək olar.

Ən vacibi isə odur ki, dialoq – mədəniyyətlərin bir-birinə olan maraqdan başlanır, milli dəyərlərdən qarşılıqlı zənginləşmə zərurətindən yaranır və onun aparılma prioriteti isə ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanır.

Hörmətli dostlar!

Azərbaycanı səciyyələndirən respublikamızın çoxmilli və çoxkonfessiyalı tərkibidir: yalnız Bakıda 20-dən artıq müxtəlif mədəni cəmiyyətlər fəaliyyətdədir, o cümlədən ləzgi, tat, tatar, yəhudi, rus, bolqar, alman və s. cəmiyyətlər. Bunlar birdən əmələ gəlməyib, əsrlər boyu cəmiyyətimizdə digər mədəniyyətlərin obrazı, digər etnoslara və milli azlıqlara tolerantlığın, dözümlüynün və hörmətin formalaşmasının nəticəsidir.

Əsrlər boyu Azərbaycan adlanan məkanda yaşayan xalqların universal və milli dəyərlərin arasındakı mübadilə və qarşılıqlı təsir öz bəhrəsini verib, hörmətlə birgə yaşayış mədəniyyətini formalaşdırıb. Elə bu gün də tolerantlığın özünəməxsus modelini yaradan Azərbaycan hər bir yüksək mədəni irsi ümumbəşəri dəyər kimi qəbul edir. Azərbaycanlılar, universal, ümumbəşəri dəyərləri qəbul və inkişaf etdirərək, öz həyat tərzinə çevirərək, dünyaya maraqlı töhfələr verməkdədirlər. Azərbaycançılığın şüarı sadə səslənsə də çox dərinidir: «universal dəyərlər bizim millətimiz üçün dəyərlər çərçivəsində bir tərəfdən tərkib element, digər tərəfdən isə millətimizi birləşdirən əsas ideyadır, milli dəyərlərimiz öz növbəsində mentallığımızı, etnik və tarixi-coğrafi xüsusiyyətlərimizi daşıyan ümumbəşəri dəyərlərin bir hissəsidir. Ümumbəşəri və milli dəyərlər arasındakı təsir və əlaqələr milliliyimizdə ümumbəşəri məzmunla, ümumbəşərilikdə milli tərtibliyi ilə xarakterizə olunur». Dediklərimizin bariz nümunəsi Azərbaycan dövlətinin və xüsusən Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətində öz əksini tapır. «Tolerantlıq ünvanı - Azərbaycan» layihəsi çərçivəsində ölkəmizdəki məscidlərdə, kilsələrdə, sina-

qoqlarda təmir işi aparılaraq, Bakıda yəhudi uşaqları üçün təhsil kompleksinin istifadəyə verilməsi, Fransa regionlarında kilsələrin, müqəddəs Roma katakombalarının bərpasında iştirakımız, Həştərxanda Müqəddəs Knyaz Vladimire abidənin ucaldılması da məhz ayrı-ayrı konfessiyaların qarşılıqlı hörmət və dostluq münasibətlərinə xidmət edir.

Xüsusilə qeyd etmək istərdim ki, H.Əliyev Fondunun Prezidenti, Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban xanım Əliyevanın Romada Müqəddəs Taxt-tac arasındakı imzalanmış ikitərəfli sazişlər xristian aləmi üçün ən mühüm sayılan abidələr – katakombalar, o cümlədən tarixi və memarlıq baxımından xüsusi yer tutan Müqəddəs Marçellino və Piyetro katakombaları da daxil olmaqla bərpasında iştirak xüsusi bir hadisədir.

Bununla belə, Vatikan Apostol Kitabxanasında olan çox qədim və tarixi, o cümlədən Azərbaycan və regiona aid olan müxtəlif əlyazmaların bərpası ilə bağlı işlər qeyd edilməlidir. 2014-cü ildən başlayaraq, Kitabxananın 3 mindən artıq nüsxəsinin rəqəmləşdirilməsində H.Əliyev Fondu yaxından iştirak edir və gələcəkdə «2015-2016-cı illərdə yeni əlyazmaların bərpa edilməsi və onların rəqəmləşdirilməsinə dair» yeni müqaviləyə əsasən bu iş davam etdiriləcək.

Bundan savayı, H.Əliyev Fondu Vatikan Muzeyində Zevsin heykəllərinin bərpasına «Sistina» zalında yenidənqurma işlərinin aparılmasına dəstək verəcək.

Bütün bunlar xristianlığa aid incilərinin və mənəvi dəyərlərinə müsəlman dünyasının töhfəsi kimi qiymətləndirilir, Roma tarixində ilk hadisə kimi səciyyələndirilir, ölkəmizin dinlər və mədəniyyətlər arasında oynadığı tarixi roldan qaynaqlanır.

2013-cü ilin yayında Qubada “Multikulturalizm və Azərbaycanın etnomədəni əlaqələr təcrübəsi” mövzusun-

da keçirilən beynəlxalq elmi-praktiki konfransın leytmotivi kimi səslənən bir fikri xatırlatmaq yerinə düşərdi: “Azərbaycan təcrübəsi vahid dövlət çərçivəsində müxtəlif millət, xalqlar və dini qrupların birgə yaşamaq imkanını təsdiq edərək, milli azlıqların dillərini, ənənələrini, dinini və özünütəsdiqini qoruyub saxlaya bildi və bununla dünyanın aparıcı dövlətlərin bir çoxunda multikulturalizm istənilən kimi alınmadığı halda, Azərbaycan təcrübəsi milli azlıqların özünəməxsusluğunun qorunması yollarını göstər-məkdədir”.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Bu sözləri təmsil etdiyiniz hər bir cəmiyyətə, mədəniyyətə, hər nümayəndə-fərdinə, hər birinizə ünvanlamaq olar: «Mədəniyyətimizin qəlbi qəlbimizin mədəniyyətindən irəli gəlir».

Biz Azərbaycanlılar öz mədəni müxtəlifliyimizi, dəyərlər sistemimizi qoruyub saxlamaqla yanaşı, eyni dərəcədə digər xalqların mədəni müxtəlifliyinə, dəyərlərinə də hörmət və ehtiram bildiririk. Azərbaycanın Birinci Xanımı, UNESCO və ISESCO-nun Xoşməramlı səfiri Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunda çıxış edərkən dediyi kimi, «...əgər biz sabahı düşünürüksə, gələcək nəsillər qarşısında öz məsuliyyətimizi dərk ediriksə, biz xalqlararası millətlərarası münasibətləri məhz etika və ədalət platformasından qurmağa çalışmalıyıq».

UNESCO-nun “Mədəni müxtəliflik üzrə Universal Bəyannaməsi”nə əsasən, hər bir mədəniyyət cəmiyyətinə xas olan intellektual nailiyyətlərlə yanaşı, mənəvi, maddi və emosional əlamətlər məcmusudur. Xüsusilə qeyd edirəm ki, mədəniyyət millətin həyat tərzində, “birgə yaşayış bacarığında” və ənənələrindədir. Bu universal dəyərdir.

Odur ki, mədəni müxtəliflik siyasi mifologiyayı, digər xalqın torpaqlarına və mədəni irsinə iddiaları rədd edir, etnik təmizləməni və assimilyasiya siyasətini, dəyərlər

çərçivəsində ksenofobiyarı, eyni zamanda, bir millətin “əzabkeşliyindən” irəli gələn “müstəsnalığını” və “xüsusi missiyasını” qəbul edə bilməz.

Bədnam qonşularımız bunları bilməlidirlər və Azərbaycanın multikultural modeli xalqımızın nümayiş edilən ümumbəşəri və milli dəyərlər sistemi, zənnimcə, onlar üçün də maraqlı üfüqlər açmağa qadirdir. Lakin, torpaqlarımız şərhətsiz boşaldığı halda.

Diqqətə görə təşəkkür edirəm.

Mədəniyyətin rəqəmsallaşması və rəqəmli copyright dayanıqlı inkişafda

Giriş

1. **“Sustainable” = “dayanıqlı” = «устойчивое» [development] – “həyata dəstək verən” deməkdir.**

BMT-nin Beynəlxalq Komissiyasının «dayanıqlı inkişaf» haqqında şüarı: «Bu günün ehtiyaclarının ödənilməsi gələcək nəsillərinin ehtiyaclarının ödənilməsinə xələl gətirməməlidir».

Belə mədəniyyətin formalaşması - əsas hədəfdir.

- ✓ Mədəniyyət – insanlar tərəfindən yaradılan maddi və mənəvi dəyərlərinin adi külliyyəti deyil, bu sərəyaya cəmiyyətin qorunub saxlanması və gələcək inkişafını təmin edən mədəniyyətdən irəli gələn imkanlar da daxil edilməlidir.
- ✓ Mədəniyyət nə təbii məhsul, nə də süni törəmədir. Bəşəriyyət insanların «əməkdaşlığı vasitəsilə yaranıb və özünü qoruyub saxlayıb. Burada evolyusion seçim nəticəsində yaranan ənənəvi və mənəvi təcrübələr və insanların bunlara riayət etməsi mədəniyyəti yaradıb» (F. fon Xayek).

Bir sözlə, «mədəniyyətin evolyusiyası instinkt və zəka arasında yerləşir, mədəniyyət nə insan zəkasının məhsuludur, nə də mədəniyyət zəkayı yaradıb» (F. fon Xayek).

- ✓ [«Mədəni, mənəvi qaydalara əməl edənlər bəşəriyyəti yaşadıblar» - aktual!].

2. **Dəyərlərin mədəniyyətdəki xüsusi rolu.**

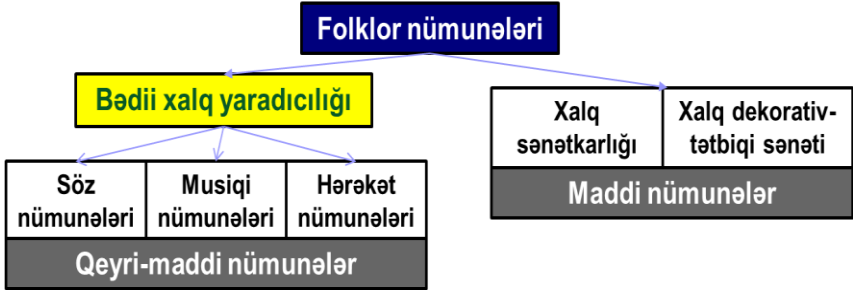
- Ümumbəşəri və milli dəyərlər arasındakı asılılıq: millilikdə ümumbəşəri məzmun və ümumbəşəriilikdə milli tərtiblik.

- Milli ruhun ümumbəşəri dəyərləri, milli dəyərlə və dəyərlərə istiqamətlənmiş şüur yalnız psixo-emoşional fenomen deyil: buraya maddi obyektlər, simvollar, işarələr və s. daxildir.
- Mədəniyyətlərarası dialoq: mədəniyyətin milli dəyərlər – maraq və başlanğıcı, ümumbəşəri dəyərlər – prioriteti və zəruriliyi.
- Dialoq – mədəniyyətlərin birləşməsi və ya qarışması deyil, hər mədəniyyət öz vahidliyini və açıq bütövlüyünü saxlayaraq qarşılıqlı zənginləşirlər: koalisiyalı oyun.

3. Mədəni irs dəyərlərin vacib hissəsidir və dayanıqlı inkişafın resursudur.

Azərbaycan qanunvericiliyi və UNESCO-nun
“Folklorun qorunub-saxlanılmasına aid” Təvsiyələrindən

- **Söz nümunələri:** xalq, aşıq poeziyası, dastanlar, rəvayətlər, bayatılar, nağıllar, lətifələr, atalar sözləri və s.
- **Musiqi nümunələri:** muğamat, xalq mahnıları, instrumental musiqi və s.
- **Hərəkət nümunələri:** xalq rəqsləri, yallılar, oyunlar və s.
- **Xalq sənətkarlığı və tətbiqi sənət:** sənət-şəkillər, rəsmlər, qədim xalçalar, döymə və oyma işləri, heykəltəraşlıq, mis işləri, naxışlar, musiqi alətləri, memarlıq işləri və s.

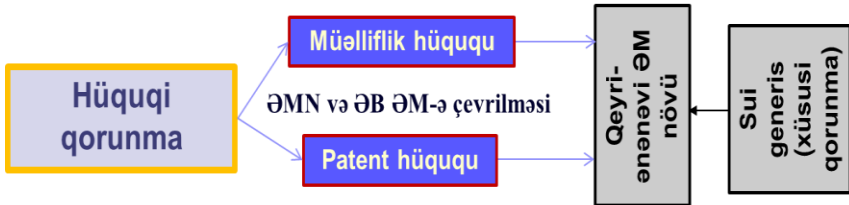

Ənənələr və genetik resurslar
(canlı təbiət və insan resursları)

Qorunub-saxlanma nə deməkdir? (UNESCO, “Qeyri-maddi mədəni irsin qorunub saxlanması” Konvensiyası, 2003-cü il).

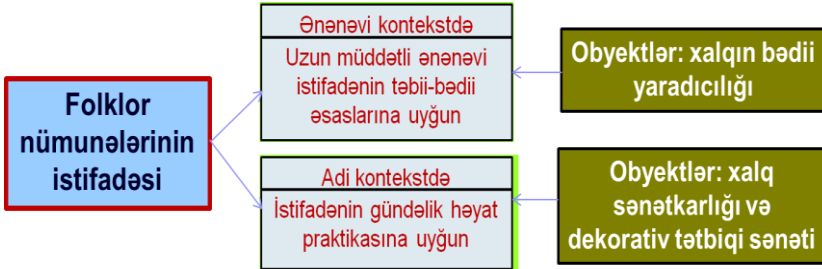
Hüquqi qorunma nə deməkdir?

Beynəlxalq miqyasda ənənəvi-mədəni nümunələr (folklor) və ənənəvi biliklər nə cür qorunur?

- ❖ Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında Bern Konvensiyası (1886, Paris aktı 1971, Maddə 15 (4)).
- ❖ Folklor nümunələrinin qorunması, ənənəvi biliklərin qorunması haqqında Beynəlxalq Sazişlər (ÜƏMT-UNESCO, müzakirə edilir).
- ❖ “Qeyri-maddi mədəni irsin qorunub-saxlanması haqqında” Konvensiya (UNESCO, 2004).

“Azərbaycan folklor nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” Qanun (04.08.2003).

Azərbaycan ərazisində ənənəvi və adi kontekstdə istifadə sərbəstdir (o cümlədən, kommersiya məqsədilə).

Qeyri-ənənəvi və adi olmayan istifadə müəyyən məhdudiyətlərlə həyata keçirilir [hər hansı istifadə forması zamanı təbii mahiyyət və məzmununa xələl gətirməməklə məqsədi, təyinatı və bədii forması dəyişdirilə bilər. Maddə 6].

4. Əsas nəticələr

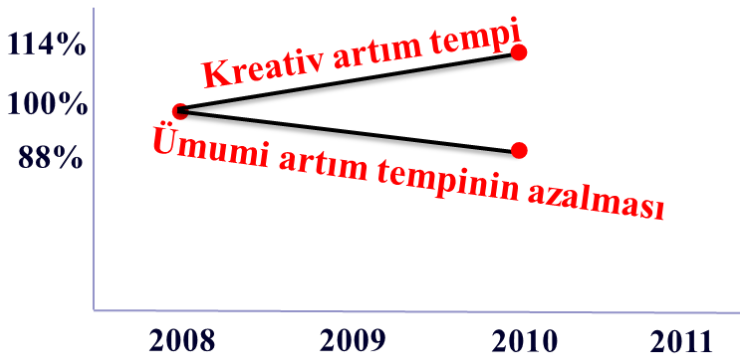
- Millətlərarası dialoqun və mədəni dəyərlərin muzakirə edilməsi hər bir tərəf üçün faydalı olduğundan ondan daha geniş istifadə və ümumbəşəri dəyərlər

sisteminin formalaşması qloballaşma tempindən geriyə qalmamalıdır.

- Qloballaşma yalnız dar seqmentlərin standartlaşmasına qadirdir və bu şəraitdə milli dövlətin, milli dəyərlərin əhəmiyyəti artır.
- Milli dəyərlər sistemində millilik humanizm və demokratiya fenomenlərinin antipodu kimi çıxış etməməli.
- Mədəni irs və mədəni ənənələr milli dəyərlər çərçivəsində flora, fauna, faydalı qazıntılar kimi təbii yolla yaranır, tarixi prosesin gedişi isə onları ən dəyərli milli varidata və ən mühüm resursa çevirir.
- Mədəni ənənələr və mədəni irs istər mədəniyyətin dayanıqlı inkişaf resursu, istərsə də iqtisadi, ərazi inkişaf resursudur və onlar qorunmalıdır.
- Mədəni irs və ənənələr keçmişin tərəqqisidir, bu günün tərəqqisi isə sabahın mədəni irsinə və ənənələrinə çevriləcək.
- Mədəni irs və ənənələrin qorunmasının təşkili əqli mülkiyyət qanunvericiliyi əsasında həyata keçirilir.
- Mədəni irsin qorunmasının səmərəliyi dayanıqlı inkişaf mədəniyyətinin formalaşmasının mühüm alətidir və bir sıra göstəricilər vasitəsilə aydınlaşdırılır, o cümlədən «kreativ iqtisadiyyatın» inkişafı ilə.
- «Kreativ sənaye» inkişafı BMT-nin tövsiyələrinə əsasən, dayanıqlı iqtisadiyyatın ən vacib vasitəsidir.

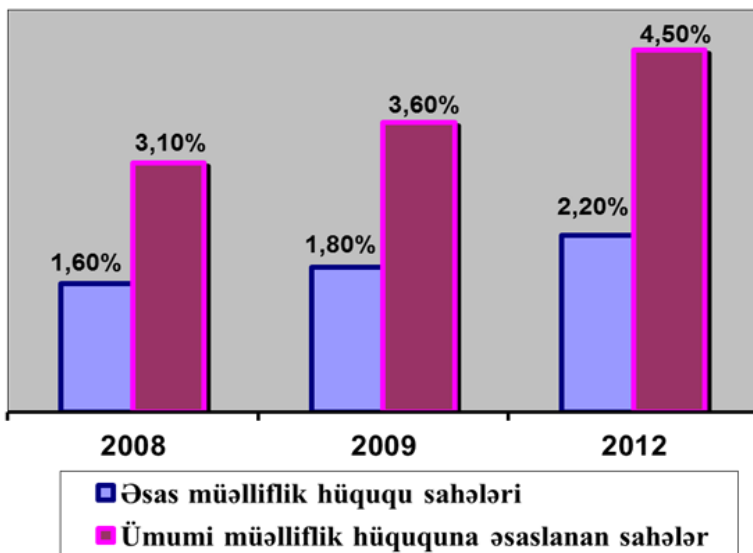

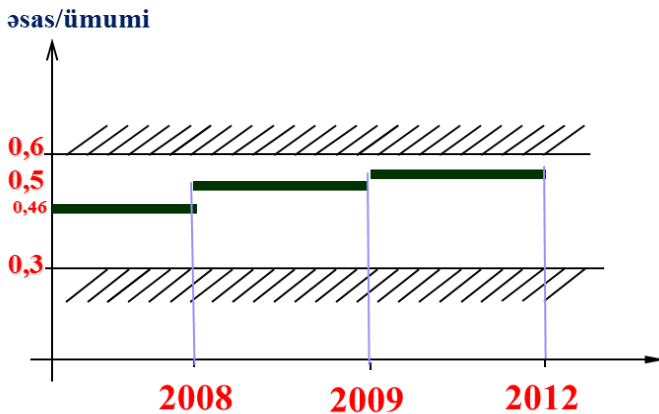
İqtisadi artım

Mənbə: UNCTAD, UNDP, UNESCO, ÜƏMT
və TM "Kreativ iqtisadiyyat" Hesabatı (2010)

Kreativ iqtisadiyyatın ölkə ÜDM-dəki payı

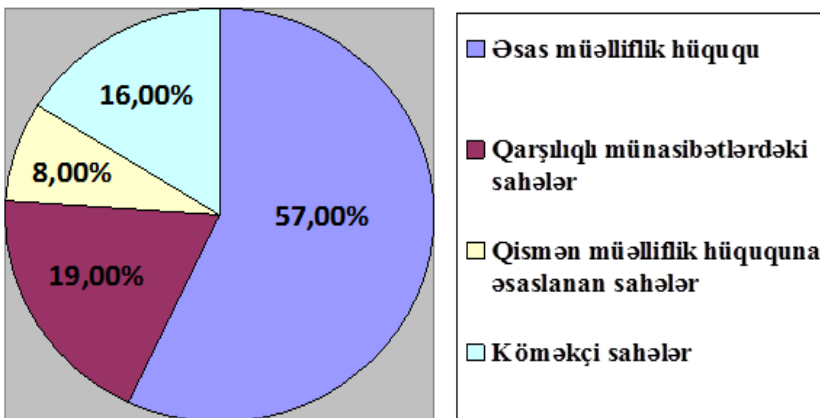

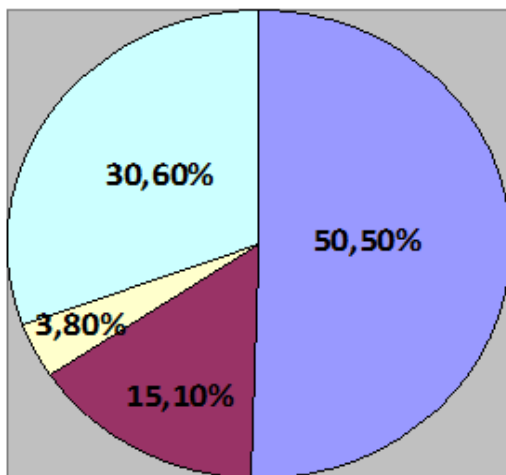
Kreativ iqtisadiyyatın strukturu

Mənbə: Agentlik və ÜƏMT

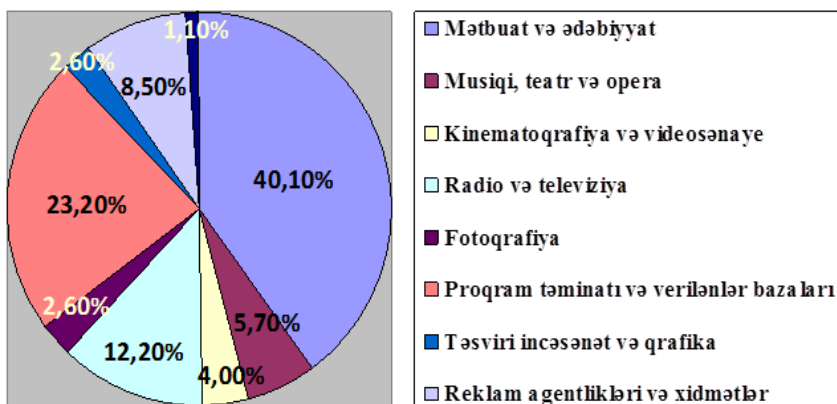
ÜƏMT-nin 32 ölkə üzrə orta göstəriciləri

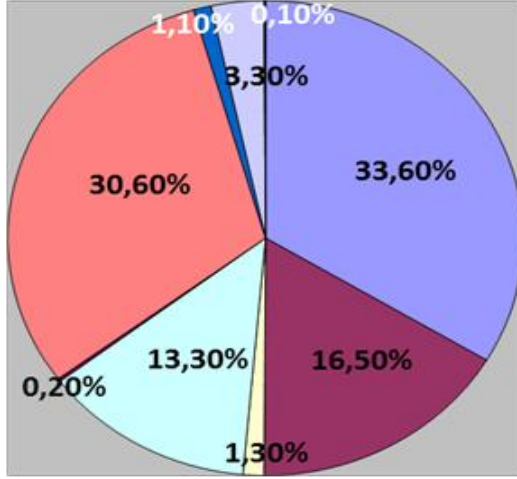

Azərbaycan üzrə (2011)

Kreativ iqtisadiyyatda əsas müəlliflik hüququnun sahələr üzrə paylanması

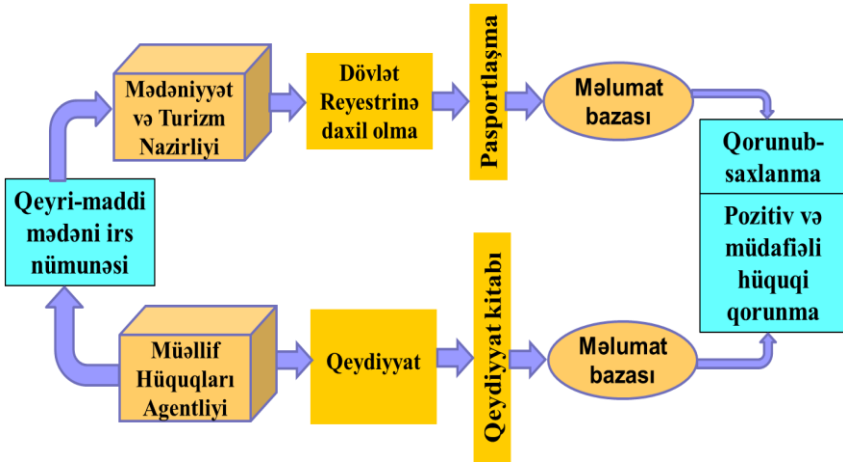
5. Mədəni irs və rəqəmsallaşma.

- ❖ Qloballaşan dünyada informasiya və İKT paradokslarının biri: daha çox fayda «güclü» mədəniyyətlər əldə edirlər, o cümlədən, daha informasiya cəhətdən silahlanmış mədəniyyətlər (bax: J.Eykerlof, M.Spens və J.Ştiqlis, Nobel mükafatı, «bazarın görünməz əli» = informasiya silahlanması).
- ❖ Qloballaşma və İKT yalnız məlumata əlçatma, saxlama, emal və təqdim etməsinin növlərini dəyişmir, üstəlik biliklərin özlərinə, onların translyasiyası və istifadəsinə toxunur.
- ❖ Mədəni irsin rəqəmsallaşması (virtuallaşması) → «hard» (maddi prototip) və «soft» (informasiyalı ikili-əkizi).

Sual: texnoloji və iqtisadi qloballaşma, istər mədəni irs obyektlərinə münasibətdə (abidə, tarixi yerlər və s.), istərsə də onların daşıyıcılarına (dil, folklor və s.) münasibətdə müasir dünyanı nə dərəcədə homogen edər, milli,

tarixi müxtəlifliyi aradan qaldıra, varislik, miras yaddaşı cilovlaya bilər? (Babilon qülləsi mümkündürmü?)

- ❖ Rəqəmli inqilab: dünya mədəniyyətini standartlaşdırır, yoxsa milli mədəniyyətin əlavə imkanlarını yaradır?
- ❖ Rəqəmli inqilab: mədəni irsin qorunması konsepsiyalarının yenidən işlənməsini tələb edirmi və mədəni irsin rəqəmsallaşmasında hansı amilləri nəzərə almaq vacibdir?
- ❖ Bu prezentasiya mədəniyyətin rəqəmləşdirilməsi, mədəni obyektin kontentə çevrilməsi rəqəmli qeyri-maddi mədəni irs və rəqəmsal hüquqlar probleminə irəliləyir.
- ❖ Azərbaycana məxsus mədəni sərvətlərin, o cümlədən muzeylərdə kitabxanalarda və arxivlərdə qorunub saxlanılan və ictimai varidat sayılan mədəni irs və digər ƏM nümunələrinin mərkəzləşdirilmiş şəkildə rəqəmləşdirilməsi, mühafizəsi, hüquqi qorunması və beynəlxalq mübadiləsinin təşkili.

I. Mədəniyyətin rəqəmləşdirilməsinin (digitisation) metodoloji aspekti (mədəniyyətin rəqəmlə təsvirinin səbəb və nəticələri)

Bu hissəyə başlamadan öncə, qeyd edilməlidir ki, rəqəmləşdirilmənin mədəni obyektlərə münasibətdə özünün obyektiv yaranan problemləri üzə çıxır.

Bu problemlər:

- a) Əlçatmanın genişlənməsi və rəqəmli yaradıcılıq növlərinin əmələ gəlməsi;
- b) İnformasiyalı ikili-əkizin kontent olması;
- c) Mədəni irs obyektlərinin prototiplərinin çoxmənalı olması.

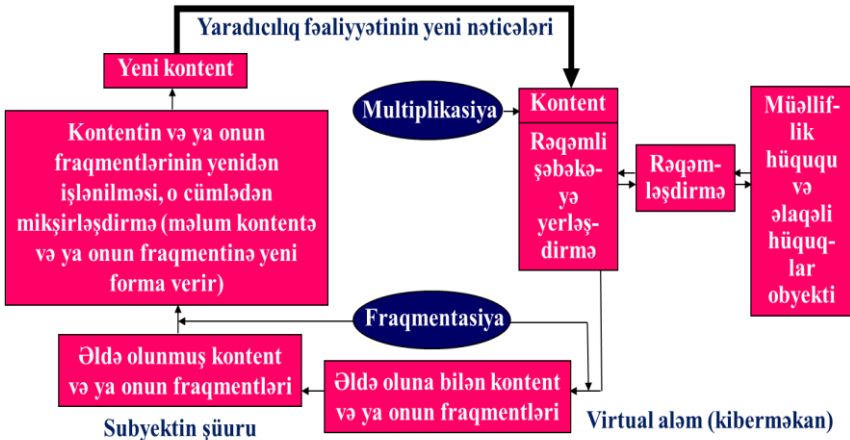
1. Rəqəmsal texnologiyalar və kompüter şəbəkələri, xüsusən İnternet mədəni irsin populyarlaşmasına, qorunub-saxlanmasına, bərpasına (возрождения) və qorunmasına bənzərsiz imkanlar yaradır (bax: ÜƏMT, «Yaradıcı irs» layihəsi).

➤ **Çağırışlar:** digitisation mədəni irsin nəsil-dən-nəslə ötürülməsində bir üslubu kimi mədəni obyektin təbii mahiyyətini özünəməxsusluğunu saxlamaq, orijinalı təhrif etməmək, onun mədəni-tarixi ölçüsünü istifadəçiyə təqdim etmək tələbləri ilə rastlaşır.

➤ **Səbəbi:** Claudi E. Shannon'dan irəli gələn digitisation'ın «kəmiyyət» xarakterli üslubu, riyaziyyatın birmənalı kəmiyyət vahidlərinin mədəniyyət ifadələrinin çoxmənalı vahidləri ilə ortaq məxrəcə gətirilməsidir (rəqəm şəklində olan informasiya, piksel kimi təqdim olunan obrazlar mədəni obyektə diskret elementlər çoxluğuna, müvafiq sayda nöqtələr birləşməsinə çevirir və nəticədə forma məzmununda və qiymətindən ayrılır).

- Yaranan çətinliklər getdikcə aradan götürülür, məsələn, Semantic Web texnologiyası (sözlər, onların qiyməti və mənası ilə işləyir, üstelik mədəniyyət tələb edən mədəni, ərazi, tarixi və interpretasiyalı komponentlərlə də tamamlanır) və ya Fuzzy logic modelləri (çoxmənalı insan dilini qeyri-səlis riyazi ifadələr ilə əvəz etdirir).
2. Digitisation və mədəni, ilk növbədə qeyri-maddi irsin yayılması mədəni obyektlərin (əsərlər, ənənəvi mədəni ifadələr və s.) qeyri-qanuni mənimsənilməsi ilə və haqsız istifadəsinə gətirib çıxarır.
    - Bu mədəni obyektlər - əqli mülkiyyətdir, müəllif-hüquq və ya sui-generis qanunvericilik vasitəsilə qorunur.

Virtual aləmdə kontentin dövranı

II. Müasir müəlliflik hüququ rəqəmli mühitdə

1. Müəllif-hüquq obyektləri kontent kimi (forma və məzmun):

❖ «Kontent» - informasiyalı, əhəmiyyətli məzmun, «forma» - kontenti daşıyan konteyner.

❖ Kontentin informasiyalı təbiəti:

müəlliflik hüququ: açıqlanmış informasiyanın tənzimlənməsi, lakin icazəli istifadəsi;

informasiya hüququ: məhdudiyyətlə əldə oluna bilən informasiyanın tənzimlənməsi, lakin sərbəst yayılması.

❖ **«Kontent» termini:** rəqəmləşdirilmiş əsərin məzmununun əhəmiyyətinin artması və formasının əhəmiyyətinin azalması (informasiyalı məzmunun sonsuz klonlaşması, tirajlanması, bölünməsi və s. = formanın dəyişməsi, yenidən işlənmiş əsərlərin yaranması).

2. Yaradıcılıq və xidmətlərin yeni növləri:

- fraqmentləşmə - informasiya faylların kiçik hissələrə parçalanması və bunlardan sonsuzluğa qədər yeni formaların yaradılması;

- miksleşmə - bəlli olan məzmunun və ya onun fraqmentlərinin yeni formaya çevrilməsi, o cümlədən filmlərin redaktəsi – müəyyən hissələrin aradan qaldırılması və ya əlavə edilməsi;

- meşaplaşma – audio və video materialların kombinasiyası vasitəsilə yeni audiovizual əsərlərin yaradılması;

- rəqəmli sempleşmə - yeni musiqi səsyazmalarında musiqi əsərlərinin və fraqmentlərinin mənimsənilməsi və yenidən işlənməsi;

- animasiya (multiplikasiya) – statik formaların dinamik və dəyişkən əlamətlərinin verilməsi;

- Web 2.0 əsasında interaktiv mübadilə servislərinin (Vikipediya, Facebook, Myspace) və platformaların (Youtube, Flickr), bloqların (Twitter, P2P, BitTorrent) inkişafı.

3. Yeni növ yaradıcılıq və xidmətlərin nəticələri:

- əsərin formasının vahidliyinin, bütövlüyünün və statikliyinin itirilməsi, əvəzinə çoxluğunun, dinamizmin və bölünməsinin əmələ gəlməsi;

- əsərin orijinal olması sərhədinin dəyişməsi və «hüquq sahibi – istifadəçi» tarazlığın pozulması;

- «nüsxə» və «kopya» anlayışlarının mahiyyətinin dəyişməsi və yeni «əldəetmə» anlayışı.

4. Müstəsna hüquqlar: «olar» və ya «olmaz»:

ƏM-də müstəsna hüquqlar və maddi dünyada mülkiyyət hüququ.

«İstifadəyə qadağa» - Copyright-da qadağa mexanizmi = «sahiblik» prinsipi mülkiyyət hüququnda işləmir.

Səbəb və nəticələr :

- informasiya maddi dünya obyektlərindən fərqli olaraq özünü aparır (D.Bell, A.Turen, O.Toftler, J.Bodriar, P.Draker);

– dəyər qanununun fərqli işləməsi: informasiya – dəyəri yayılması ilə artan sonsuz resurs, maddi obyektlərin dəyərinin isə defisit olmasından və yaradılmasına əmək xərclərindən asılılığı;

– «müəllif-cəmiyyət» zəncirində vasitəçilik: müəllif-hüquq konsepsiyasının real dəyər və sosial ədalət konsepsiyasından ayrılması;

– ƏM-in şəxsi (insani) xarakterinin korporativ maraqlara yönəlməsi, yaradıcı nəticələrə motivləşmənin zəifləməsi və daha çox ƏM bazarında industriyaların itkilərinin müdafiəsinə işləməsi.

Nəticələr: «Müəllif – Hüquq sahibi – İstifadəçi» sistemində tarazlığın pozulması və ziddiyyətlərin genişlənməsi.

III. “İnternet – Copyright” konfliktinin tərəfləri

Copyright
protection

Openness of the
Internet

1. Maraqların toqquşması:

- **İstifadəçi – Hüquq sahibi**
  - **İstifadəçi – Müəllif**
- «Copyright – İnternetin açıqlığı» ziddiyyətin əsas daşıyıcıları (konflikt və kompromis nəzəriyyəsi vasitəsilə tənzimləne bilər)
- **Müəllif – Hüquq sahibi**
  - **Hüquq sahibi və Müəllif – Proвайder**
- Toqquşmanın dolayısi yolla daşıyıcıları (xüsusi, zəruri yerinə yetirilməsi tələb olunan qaydalar ilə tənzimləne bilər)

Nəticə: İstifadəçilər, Hüquq sahibləri, Müəlliflər – Konflikt Tərəfləri

IV. Rəqəmli Copyright-a aid praktiki tənzimləmə modelləri və Azərbaycan təcrübəsi

1.

a). Sərbəst istifadəyə məhdudiyətlər qaldırılmış modellər (CC, Copyleft, Fişer, Dolqin, Kozirev və s. modelləri) təklif edilir və işlənir və modellərin fərqi hüquq sahiblərinə kompensasiya sistemindədir;

b). Qonorar ödəmək şərti ilə sərbəst istifadə modelləri (məcburi lisenziyalar), o cümlədən kollektiv idarəetmə vasitəsilə təklif edilir və işlənir;

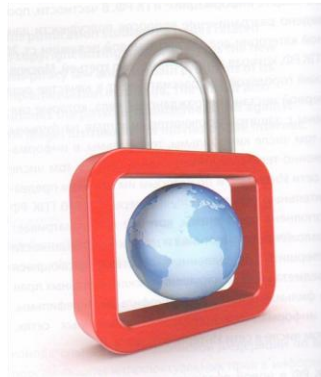
c). Enforcement-i (Hüquqların Təminatını) sərtləşdirən modellər:

SOPA, PİPA, ACTA - ənənəvi Müəlliflik Hüququnun sərtləşməsinə aid qanunvericilik aktları (müstəsna hüququn qadağa mexanizmi). Qəbul edilməyib, axtarış gedir.

2. Azərbaycan təcrübəsi.

- Agentliyin araşdırmaları və bizim Avropanın bir sıra ekspertləri ilə apardığımız birgə tədqiqatlar əsasında üçüncü modelin də tətbiq oluna biləcəyini nəzərdən keçirək: qonorar ödəmək şərti ilə sərbəst istifadə modelləri (məcburi lisenziyalar).
- 3 tərəfin: Müəllif, Hüquq sahibi, İstifadəçi kiberməkənində qurulmuş modeli «maraqları üst-üstə düşməyən» koalisyon riyazi oyun kimi təsvir olunaraq, kompromis axtarışına yönəldilir və bəlli olur ki, maraqların ən dayanıqlı tarazlığını yaradan sözügedən modeldir.
- Bunun əsasında Agentlikdə rəqəmli hüquqların idarə edilməsi ilə bağlı DRM sistemi qurulub və onun pilot variantı işlənir.

V. İmplementasiya

1. Qanunverici norma

«Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında» Qanunundan çıxarış:

12.4. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı rəqəmsal şəbəkələrdə də müəllif, ifaçı və fonogram istehsalçıların əmlak hüquqlarından istifadəyə nəzarət edir, hüquq sahiblərinin mənafeələrinə və iradələrinə uyğun olaraq bu hüquqların kollektiv əsasda idarəçiliyini təşkil edir, hüquqların pozulduğu, o cümlədən hüquqlardan istifadəyə qoyulmuş məhdudiyətləri təmin edən texniki müdafiə vasitələrinin qeyri-qanuni dağıdıldığı, eləcə də hüquq sahibinin razılığı olmadan hüquqların idarə edilməsi haqqında informasiyanın ləğvi, yaxud dəyişdirildiyi hallarda müvafiq tədbirlər görür.

2. DRM-sistemi.

DRM-sisteminin məqsəd və təyinatı

- ✓ Rəqəmli kontentin xüsusiyyətlərindən və qeydiyyat, elektron idarəetmə və kommersiya, rəqəmli monitoring və qeyri-qanuni istifadə hallarının müəyyən edilməsi xidmətlərin təminatına yönəldilən informasiya infrastrukturunun (platformasının) yaradılması.
- ✓ Agentliyin Milli mədəni rəqəmli kontentin Aqrəqatoruna çevrilməsi.

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyində hazırlanmışdır.